

Een katholiek sociaal voorvechter: Jan van Rijzewijk.

Een beknopte biografische schets¹⁾

*Jos van Meeuwen**

Op woensdagmorgen 25 oktober 1939 werd onder overweldigende belangstelling begraven Johannes van Rijzewijk, in leven onder meer lid van de Tilburgse gemeenteraad, wethouder van sociale zaken en lid van de Tweede Kamer.

In de begrafenisstoet van de parochie Heuvel naar het kerkhof liepen vertegenwoordigers van vele (katholieke) instellingen en organisaties, naast talrijke gewone Tilburgers. Het college van burgemeester en wethouders gaf acte de présence, er waren tal van raadsleden en oud-raadsleden, de R.K. Staatspartij en het R.K. Werkliedenverbond waren vertegenwoordigd, evenals de vakorganisaties van de ambtenaren, politie- en overheidspersoneel; de directeur van de arbeidsbeurs was er, de commissaris van politie, het armenbestuur, het bestuur van de Vereniging voor Vreemdelingenverkeer Tilburg Vooruit en nog verschillende andere notabelen. Aan zijn dood en zijn begrafenis werd door kranten in het hele land aandacht besteed, zowel door katholieke als door niet-katholieke.

Wie was deze Jan van Rijzewijk, naar wie bij gemeentelijk besluit van 9 oktober 1947 een straat - in de buurt van de Piushaven - werd genoemd?

Personalialia

Jan van Rijzewijk was geboren - op 18 juli 1880 - en getogen in Tilburg. Zijn vader Joseph was koetsier van beroep en afkomstig uit Helvoirt. Zijn moeder Helena van Oirschot kwam uit Vught. Jan had twee broers en een zuster. Zelf trouwde hij op 30 april 1902 met het fabrieksmeisje Maria Catharina Melis, geboren in Tilburg op 9 november 1882 als dochter van een timmerman. Zij kregen samen vier kinderen, twee dochters en twee zoons. Van 1905 tot 1908 woonde Van Rijzewijk met zijn gezin in Oosterhout. Eind 1908 vertrokken zij voor drie maanden naar Den Bosch. De rest van zijn leven woonde Van Rijzewijk met zijn vrouw en kinderen in zijn geboortestad.²⁾

Sigarenmaker en vakbondsman³⁾

Op zijn veertiende - na de lagere school - werd Jan van Rijzewijk leerling-sigarenmaker. Al snel raakte hij betrokken bij de ontluikende (katholieke) arbeidersbeweging in Tilburg. Reeds als achttienjarige was hij mede-oprichter van de plaatselijke afdeling van de Nederlandse R.K. Tabaksbewerkersbond, waarvan hij de eerste secretaris werd. Zijn vakbondsactiviteiten beperkten zich niet tot Tilburg. In 1903 leidde Van Rijzewijk in Eindhoven zijn eerste grote staking.

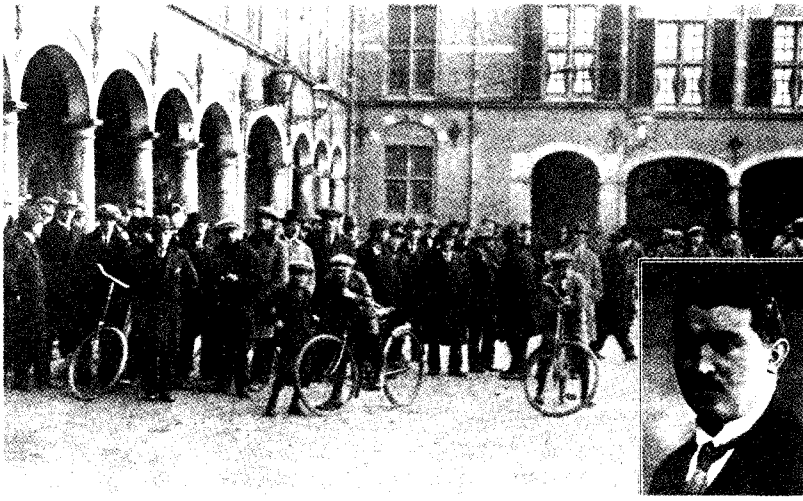
Toen hij in Oosterhout woonde, richtte hij ook daar een afdeling op van de katholieke tabaksbewerkersbond en hij werd er gekozen tot voorzitter van de R.K. Volksbond. Terug in Tilburg werd Van Rijzewijk eerst secreta-

ris en later voorzitter van de plaatselijke r.k. werklievenvereniging, de Gildenbond. Inmiddels had de gedreven, aansprekende propagandist van de katholieke vakorganisatie ook landelijk naam gemaakt. In 1905 werd hij gekozen tot tweede secretaris van de tabaksbewerkersbond. Twee jaar later werd hij de eerst bezoldigde bondvoorzitter. Hij bleef dat tot 1912. In die functie nam hij met de Amsterdamse diamantbewerker Piet Haazevoet het initiatief tot de oprichting van het Bureau voor de R.K. Vakorganisatie - in de wandeling het R.K. Vakbureau genoemd. Jan van Rijzewijk zat het ceremoniële oprichtingscongres op 1 en 2 augustus 1908

Afb. 1 Jan van Rijzewijk op achttienjarige leeftijd (coll. J. van Rijzewijk gedeponeerd bij het Gemeente archief Tilburg).

* Jos van Meeuwen publiceerde o.m. in Tilburg (1986) en werkt thans aan een dissertatie.

Afb. 5 Het ministerie Ruys de Beerenbroeck valt. De beslissende stem over de kwestie Vlootwet (1923) werd uitgebracht door J. van Rijzewijk (foto inzet). Op het Binnenhof had zich een menigte verzameld om de uitslag over de stemming af te wachten (coll. J. v. Rijzewijk, GAT).

blijk van hun dankbaarheid jegens de katholieke arbeiders en hun organisaties. In Tilburg werd Antoon van Rijen in 1919 naar voren geschoven als eerste arbeiderswethouder. Van Rijzewijk zelf kreeg een hoge plaats toebedeeld op de kandidatenlijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 1918, de eerste onder algemeen mannenkiesrecht. In december van dat jaar deed hij zijn intrede in de Tweede Kamer als opvolger van de Bredenaar Willem Hendrik Bogaardt. Uit dankbaarheid voor zijn rol in 1918 werd Van Rijzewijk benoemd tot ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Lid van de Tweede Kamer

Toen Jan van Rijzewijk lid werd van de r.k. fractie in de Tweede Kamer - de zgn. Katholieke Kamerclub - trof hij daar enkele companen uit de katholieke arbeidersbeweging, die hem voor waren gegaan: Hendrik Engels, Piet Haazevoet, Cees Kuiper, zijn grote tegenvoeter van de standsorganisatie, de Limburger Henri Hermans, en de Haarlemse volksbonder en redacteur van de Volkskrant, Charles van der Bilt.

Onder de straffe leiding van de priester-politicus Willem Hubertus Nolens slaagden de arbeiderskamerleden er nooit in een dominerende rol te spelen in de fractie. Van Rijzewijk kwam als kamerlid vooral op voor de belangen van de werkers in de particuliere en collectieve sector. Hij verzette zich zonder veel succes tegen de politiek van bezuinigingen en loonsverlagingen, die al snel in de plaats kwam van de sociale politiek, die het gevolg was van '1918'. Waar mogelijk verleende hij hulp en bijstand aan menigeen, als het erom ging iets in Den Haag op te knappen. Doorgaans moest de linkervleugel het in de fractie afleggen tegen de conservatieve meerderheid. De fractiediscipline, gebaseerd op de heilige katholieke politieke eenheid, wilde dat de *democratische* minderheid zich

neerlegde bij het standpunt van de meerderheid of in het laatste geval dat van Nolens.¹¹⁾ In 1923 werd de eenheid verbroken. Het kabinet-Ruys de Beerenbroeck wilde f 200 miljoen uittrekken voor vernieuwing van de vloot, terwijl op alle andere overheidsuitgaven sterk bezuinigd moest worden.

Tien leden van de katholieke kamerclub stemden met de socialisten en de vrijzinnig-democraten tegen de vlootwet, die daarmee verworpen werd. Ruys diende het ontslag van zijn kabinet in. De vlootwetcrisis betekende een eerste zware klap voor de regeringssamenwerking van de drie confessionele politieke partijen (anti-revolutionairen, christelijk-historischen en katholieken), de zgn. Coalitie. Jan van Rijzewijk bracht onder grote spanning de laatste, beslissende katholieke tegenstem uit.

Het lijkt erop dat Van Rijzewijk zich alles bij elkaar in politiek Den Haag minder goed thuisvoelde. Zijn collega-arbeidersvoormannen Kuiper, Hermans en Engels, en Loeraker, de vertrouwensman van de katholieke landarbeiders, traden binnen en buiten de r.k. fractie sterker op de voorgrond. Werd Van Rijzewijk, net als Haazevoet, die al in 1922 uit de fractie verdween, beschouwd als te luid, te links en te lastig? Zij beiden werden ook in de katholieke arbeidersbeweging op een zijspoor gerangeerd.

Nolens greep het faillissement van Van Rijzewijk aan om hem te zeggen, dat zijn positie in de katholieke kamerfractie onhoudbaar was geworden. In een brief d.d. 1 november 1928 aan zijn fractievoorzitter bevestigde Van Rijzewijk het onderhoud en verklaarde hij dat hij zich op advies van Nolens niet herkiesbaar zou stellen voor de Tweede Kamer bij de verkiezingen van 1929.¹²⁾

De wethouderskwestie

Nu zijn rol in de landelijke politiek uitgespeeld was, deed Van Rijzewijk zich met nog meer nadruk gelden in de Tilburgse gemeentepolitiek. Met het verlies van zijn - in die tijd weliswaar magere - inkomen als lid van de Tweede Kamer werd zijn financiële situatie er niet beter op. Toen Antoon van Rijen, de arbeiderswethouder, dan ook in 1929 gekozen werd tot gedeputeerde van de provincie Noord-Brabant, wierp Van Rijzewijk zich op als zijn opvolger in het college van B & W. Zijn politieke vijanden binnen de katholieke kiesvereniging staken de koppen bijeen om het plan van Van Rijzewijk te dwarsbomen.

Zij schoven Hendrik Moller, lid van de Tweede Kamer, voorzitter van de RKSP-fractie in de Tilburgse gemeenteraad, oprichter van de Katholieke Leergangen en de Katholieke Hogeschool, ex-priester en bekend

staand als behorende tot de democratische vleugel van de Staatspartij, naar voren als tegenkandidaat voor het wethouderschap. Moller nam de kandidatuur aan, ondanks zijn reeds drukke werkzaamheden, louter en alleen om Van Rijzewijk van het wethouderschap af te houden.

Mgr. T.J. Verschuur, toen voorzitter van de R.K. Rijkskieskring Tilburg en even later minister van Arbeid, Handel en Nijverheid in het derde kabinet-Ruys de Beerenbrouck, probeerde Moller van zijn voornemen te weerhouden. Met het oog op zijn gezondheidstoestand en *het spel dat gespeeld wordt, raad ik u als vriend af tegelijk wethouder en kamerlid te zijn*, schreef hij aan Moller. Verschuur vond dat Moller zich niet moest laten gebruiken, dat zijn stap onbillijk zou zijn tegenover Van Rijzewijk, met wie hij een gesprek had gehad en die daarbij de indruk had gewekt geschikt te zijn voor het wethouderschap. *Uit principieel katholiek oogpunt is hij verbeterd en zal hij nog verbeteren*, besloot Verschuur zijn brief.

Moller bleef bij zijn kandidatuur in het belang van Tilburg, ook met het oog op de R.K. Volkspartij. De verkiezing van Van Rijzewijk tot wethouder zou volgens Moller leiden tot politieke verwarring en onrust. *Van Rijzewijk is ook bij heel veel arbeiders niet gewild*, antwoordde hij Verschuur. *Het is niet zo, dat als ik mij terugtrek Van Rijzewijk wethouder zal worden: in een fractie van twintig stemmen nog geen vier leden op hem; Mos, de vrijgestelde van de textielarbeidersbond zou wethouder worden, maar die vertrekt in oktober naar het R.K. Werkliedenverbond in Utrecht.*¹³⁾

De katholieke fractie in de gemeenteraad kwam er niet uit. Dus stonden in de gemeenteraadsvergadering van 3 september 1929 de voorzitter van de katholieke kiesvereniging en de voorzitter van de katholieke raadsfractie tegenover elkaar kandidaat voor het wethouderschap. Moller kreeg vijftien stemmen uit zijn fractie tegen Van Rijzewijk slechts vijf. De R.K. Volkspartij bracht haar zeven stemmen uit op haar fractieleider mr. Pius Arts, die overigens verklaarde Moller zeer geschikt te vinden. Zijn partijgenoot Felix Donders, die in 1935 bij de raadsverkiezingen uitkwam met een eigen lijst en toen vijf zetels veroverde, liet aantekenen dat hij het niet met zijn fractievoorzitter eens was. De SDAP (vier zetels) en de groep-Van Nunen (twee zetels, een afsplitsing van de R.K. Volkspartij) stemden blanco.¹⁴⁾

Moller werd dus wethouder van sociale zaken. En Jan van Rijzewijk werd daarop gekozen tot voorzitter van de katholieke raadsfractie (!). In die hoedanigheid was hij een fel verdediger van de ongedeelde hegemonie van

de R.K. Staatspartij in de Tilburgse gemeentepolitiek, zowel tegenover de sociaal-democraten als tegenover de dissidente katholieke lijsten.

Al in 1919 had Van Rijzewijk zich een tegenstander getoond van een *afspiegelingscollege* in Tilburg. Volgens hem had de samenstelling van het college van burgemeester en wethouders niets uit te staan met evenredige vertegenwoordiging en diende de meerderheidsfractie alle wethouders te leveren. Tegelijk kwam Van Rijzewijk - in navolging van het zgn. Michaelisme¹⁵⁾ in de katholieke politiek op landelijk niveau op voor het recht van minderheidsstromingen om gehoord te worden en vertegenwoordigd te zijn in de partijorganen en gekozen lichamen.

De opkomst van de R.K. Volkspartij, die in 1923 met negen zetels in de Tilburgse gemeenteraad kwam, betekende een ernstige bedreiging voor de machtspositie van de katholieke kiesvereniging, maar vormde vanwege haar uitgesproken katholieke arbeidersaanhang vooral een gevaar voor de positie van de democratische arbeidersvleugel binnen de kiesvereniging. Vandaar dat Van Rijzewijk c.s. zich scherp afzetten tegen de *Volkspartijers*, zoals ze dat ook deden tegen de sociaal-democraten, die tenslotte ook concurrenten waren om de stemmen van de (Tilburgse) katholieke arbeiders.

Volgens Marjan Rossen, die onlangs een proefschrift schreef over het volkshuisvestingsgebied in Tilburg en Enschede, werden de debatten in de Tilburgse gemeenteraad na de komst van de R.K. Volkspartij *nog meer dan voorheen overheerst door persoonlijke tegenstellingen en gevechten*. Enkele ontwikkelde leden van de katholieke raadsfractie overwogen zelfs hun raadslidmaatschap op te zeggen vanwege de verkiezing van de ongeletterde RKVP'ers. Op de prominente Arts na bestond de nieuwe fractie geheel uit arbeiders.¹⁶⁾

Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1931 stond de *wethouderskwestie* opnieuw op de agenda. De textielabrikant Aug. Mannaerts deed per brief een ernstig beroep op Moller om zijn wethouderschap en zijn raadslidmaatschap niet op te geven: *Iedere verzwaking aan onze zijde, brengt dubbele winst aan de andere zijde*. Daarbij doelde Mannaerts met de andere zijde niet op de oppositie maar op zijn partijgenoot Van Rijzewijk en de zijnen. Moller antwoordde hem dat hij er in geen geval mee zou instemmen dat Van Rijzewijk wethouder zou worden, en wel - zoals hij zelf schreef - *Om drie redenen: Van Rijzewijk is volledig ongeschikt wegens onvoldoende verantwoordelijkheidsbesef. Ten tweede, omdat ik 't bijzonder ontak-tisch, en onkies, ja zelfs onwaardig zou vin-*

Afb. 6 Verkiezingspamfletje (beschadigd) uit 1911 (coll. J. v. Rijzewijk, GAT)

an Rijzewijk

Voorzitter van het Bureau voor de R. K. Vakorganisatie.
WERKLIEDEN-CANDIDAAT voor Lid van den Gemeenteraad, zij U bij deze voorgesteld en ten warmste aanbevelen.
Voor de welingen, die hem nog niet kendou, is hij nu geen onbekende meer.